

מסה וביקורת

מונסון ישראלי

יניב איצקוביץ'

החוג לפילוסופיה, אוניברסיטת תל-אביב

לפני כמה שנים נוכחתי לדעת שעוד בהיותי צעיר לימים קיבלתי כמה דעות כוזבות כאמיתיות, ושכל מה שבנתי מאז על יסודות רעועים כל-כך, אי-אפשר שלא יהא מסופק מאוד ובלתי בטוח. ואז החלטתי שאם ארצה לקבוע במדעים דבר מה מוצק וקיים, אצטרך לנסות בכובד ראש פעם אחת בחיי להשליך ממני והלאה את כל הדעות שעד אותם הימים האמנתי בהן, ולהתחיל שוב הכול מן היסוד (דיקרט, הגיונות על הפילוסופיה הראשונית, 28).¹

כמה חודשים לפני השחרור שלי מהצבא, קיבל הגדוד שלי הוראה להתכונן ל"ביקורת חיצונית" (אותו אירוע מדכא שבו מגיע תת-אלוף כלשהו אל המחנה, ואליו מתלווים, בדחילו ורחימו, מפקד הבסיס, סגנו וחוליית שלישים, ובידיהם קלסרים עם חוצצים ושמרדפים, ומדי פעם מונה התת-אלוף יתדות אוהל כדי להדגים דקדקנות, ואז מעיר לשליש בנימה ניצחונית "תרשום תרשום", וזאת למגינת לבם של החיילים, שיכולים לשאת הכול — משפט תשלום, נזיפה — ובלבד שלא יאמרו להם את השם הנורא — "הלמניה" (מוט לתקיעת בזנטים שמרעיד את אמות הספים של האיברים הפנימיים ורודף את ה"מהלמן" בחלומותיו עוד שנים לאחר מכן)). בפלוגה שלי "נמצאו חוסרים" (ביטוי שמכיל בתוכו סתירה פנימית, שהרי אין אֵין יכול להימצא, ובכל זאת, חוסר נמצא גם נמצא, ובמהרה התברר שזהו חוסר שחורג מרמת האוגדה: רימונים, לבני חבלה וטילי לאו (כך גילינו, אגב, שיש דרגות שונות של אֵין: רמת הגדוד, רמת האוגדה ורמה שלגביה פסק הדין ברור: עד שלא ממלאים את החסר, לא יוצאים הביתה).

1 רנה דיקרט, 1997. הגיונות על הפילוסופיה הראשונית, בתרגום יוסף אור ובעריכת ח"י רות, ירושלים: מאגנס.

במשך יומיים הפכנו את הבסיס, ובעיקר את מאהל התחמושת המכונה "בונקר", ושם, באחד הארגזים שהיה אמור להכיל כדורי מא"ג, מצאתי שתי קופסאות ריקות מתחמושת אך מלאות בגשם דאשתקד, או כך העדפתי לחשוב על פני האלטרנטיבה, ובתוך אחת מהן צף ספר קמוט. בעזרת הקנה של הנשק הרמתי את הספר והצצתי בכריכה הכתומה. מתוך מסגרת אליפטית ניבט דיוקן של אציל כלשהו בעל זקן מחודד, מבט יוקד ופאה אריסטוקרטית, ומעליו היה כתוב הגיונות על הפילוסופיה הראשונית מאת דיקרט).

מי היה דיקרט, וכיצד הגיע ספרו לקופסת תחמושת ב"בונקר"? לא ידעתי. גם כותרת הספר, הגיונות על הפילוסופיה הראשונית, הייתה משונה. כשהתחלתי לקרוא חשבתי שהשפה המליצית היא שמקשה עליי את ההבנה, אך המילים היו ברובן מוכרות. וככל שהמשכתי לעיין – או לפחות רכבתי עם עיניי על גבי השורות – ידעתי שאינני מבין דבר בסיסי ביותר בשפת הטקסט: מהי תכליתו? אין בו דמויות ולא גיבורים, לא עלילה ולא סיפור, ובכל זאת הייתה בין מילותיו חיוניות מסוימת, או אפילו דחיפות. ואז, כאשר דפדפתי בספר, ולו כדי למצוא בו זיו קטן להיתלות בו, נחת מבטי על הפסקה המובאת לעיל (אולי היה זה החום או המסדר או המד"סניקית שסירבה למבטי החוזרים והנשנים, אך המילים "אצטרך לנסות בכובד ראש פעם אחת בחיי להשליך ממני והלאה את כל הדעות שעד אותם הימים האמנתי בהן" נשמעו כצו מחייב).

עתה אפוא, כשלבי חופשי מכל דאגה, וכשמצאתי פינה שקטה שבה אוכל לשבת באין מפריע, אשתדל בכובד ראש וכבן חורין להרוס הרס גמור את כל דעותיי הישנות (שם, 29).

כמה חודשים אחרי השחרור עליתי לרגל אל הקומה השלישית בדיזנגוף סנטר (עבור רבים מבני גילי אז, צעירים נטולי טלפון נייד ומשוללי אינטרנט, העלייה במדרגות הנעות אל אותו מסדרון צר, שבו דרות בכפיפה אחת סוכנות נסיעות, מרפאת חיסונים וחנות מטיילים, הייתה בבחינת פולחן קנאי שאלוהיו הוא החופש, הלכתו היא הטיוול למזרח או לדרום אמריקה ומצוותיו הן אבזור אובסיבי וחיפוש אחר שותפים (באופן משונה, איש לא כינה את הטיוול "חוצלארץ" או "חופשה". שם הקוד היה בפשטות "טיול-אחרי-צבא", או בקצרה, "הטיול", ברמיזה לשוטטות חסרת פשר, או אפילו התפוגגות (המסע מן הארץ היה מתבקש לאור ניגוד שהלך והחריף בימי הבטלה שלאחר השחרור: מצד אחד, לא מכבר הלמתי בזונטים, פסעתי בסמטאות של מחנות פליטים ופתחתי ציר בקו המוצבים של לבנון. מצד שני, בעולם-כמנהגו- נוהג שאליו נפלטתי, הייתי אמור לשכוח מהכול ולהמשיך הלאה. "הטיול" היה מין בריחה אל שטח הפקר ניטרלי, שבו הוכרזה הפסקת אש בין שני העולמות)).

אלא שבחנות המטיילים התברר במהרה כי שטח ההפקר אינו ממש ניטרלי, וכי הניסיון להתנתק כרוך דווקא ביכולת לאמץ מוסכמות ("הטיול" התחיל בחנות, הקשרים נרקמו בדיזנגוף סנטר, והיעדים הרחוקים נטבעו בקודים מקומיים. חנות המטיילים דמתה לבסיס טירונים. עם כניסתך יכולת תמיד לראות בפינה אחת קבוצה של צעירים מאזינים להרצאה על הודו, בפינה אחרת רוכנים על מפות של דרום אמריקה, ובמרכז החנות מתרגלים הקמה חפזה

של אוהל וזחילה לשק"ש חסין למינוס שלושים מעלות. בחירת היעד, לרוב דרום אמריקה או המזרח, התבססה על דיכוטומיה פסיכו-פיזית שאיש לא ערער עליה: הטיול להודו הוא רוחני, ולדרום אמריקה גופני: מדיטציה מול סמבה, סטלה מול ג'יפים, ואירך זיל גמור).

באחת ההרצאות על הודו חזר המדריך בחנות על המנטרה הקבועה: "אל תשכחו שלכל אחד יש את הטיול שלו", ומיד לאחר מכן הגדיר שלושה סוגי מטיילים (האסתטי שנסחף אל חופי גואה, ושם הוא נוטה לעמעם את מחשבותיו בעשן הגאנג'ה. האתי שמרחיק עד דרום הודו, ומבקש ללמוד על תרבות אחרת מהתרבות המערבית (כך למדתי לראשונה שישראל, לפחות בעיני עצמה, שייכת לתרבות המערבית). ואביר האמונה שמהלך בגלימה אדומה ואפופת קדושה בחצרות פונה. מי מהם אהיה? המדריך הוסיף שאם רוצים לחוות את הודו-כפי-שהיא מומלץ שלא לשרוץ במקום מפוצץ בישראלים, ובד בבד הציע לכולנו לנוע בסתיו לכיוון קאסול, והזהיר אותנו שלא לפספס את עונת המסיבות במנאלי).

הדיבור על רגשות הוחלף בדיבור על מקומות (היית המקום שאליו רצית לנסוע, ההבטחה שקיווית לה, הציפייה. כפי שבבית הספר זוהית לפי המגמה, ובצבא לפי צבע הכומתה והדרגה, כאן, בממלכת החופש, ידעו עליך כל מה שהיה צריך לדעת לפי יעד הטיול ומשכו. את כל הנמים הדקיקים של הנפש היה אפשר לגלות לפי "כרטיס פתוח לשנה" או "חודשיים לברזיל", ולא נדרש דבר מעבר לכך כדי להבין מי ומה אתה. ככל שהרחקת אל יעדים נידחים, התקרבת יותר אל המקום הזה, המוכר לעיפה).

על לוח שעם גדול בחנות המטיילים התנוססו עשרות פתקים של שותפים פוטנציאליים, וגם את שמי נעצתי עם תאריך טיסה ויעד. שיחת טלפון אחת זכורה לי בבירור (היי, יניב? הגעתי אליך דרך הפתק שהשארתי בחנות. אתה נוחת בדלהי? מעולה! גם אני. שמע אני לא מאלה שאוהבות לבזבז זמן על סמול טוק, אז לפני שאנחנו מתקדמים חשוב לי לדעת מה עשית בצבא, אני מה-זה מקווה שקרבי, אומרת לך דוגרי, לא מעריכה ג'ובניקים), ולאחר הידיעה הברורה שאני טס לבד.

כל מה שחשבתי עד עתה לאמיתי ובטוח ביותר, למדתי מן החושים או על-ידי החושים. והנה הרגשתי לפעמים שהחושים הללו מתעים; והזהירות דורשת שלעולם לא נבטח ביטחון מוחלט במה שהתעה אותנו פעם (שם, 29–30).

הנחיתה בהודו, כך הכינו אותי מראש, לא משולה לדבר שחוויתי בחיי (קבצנים קטועי רגליים יתנפלו עליך במיין בזאר, פרה תחרבן לך על הסנדלים ונחש קובר-משקפיים יפזז לריקוד חליל אל מול עיניך. "או שאוהבים את זה או ששונאים את זה", זכרתי את דברי המדריך מחנות המטיילים, "אבל אי-אפשר להישאר אדישים" (האדישות רחשה מתחת לפני השטח, והחום החליש את כושר החישה. אף שעננים הסתירו את השמש, החמסין שרץ בכל פינה, ונדמה היה כאילו הוא מבעבע מן האדמה. ניסיתי בלא הצלחה להתפעל מכל דבר שראיתי, אבל הרגשתי שאני צועד בעולם מוכר (בצבא למדתי את החוש השישי — האדישות — הנעלה על כל החושים. יכול אתה לראות לנגד עיניך בתים הרוסים, להריח את הזבל שבו מגשש ילד בדואי

מזה רעב, לשמוע את זעקות האם הפלסטינית שהרגע נכנסת אל ביתה, לטעום פיה ואבק שרפה, ועדיין תהיה שקוע בזמן שנותר לך לשמור וביום היציאה הביתה. החושים, בניגוד למה שנהוג לחשוב, אינם מתקחים, אלא מתכנסים אל תוך גופך, ובהדרגה נאטם אתה לקולות שאינם יוצאים מפיה ולריחות שאינם זיעתך (ילד פלסטיני בן תשע מתבונן כך. הרגע נכנסת אל ביתו כדי לתפוס תצפית טובה על השכונה. נעליך הצבאיות בוטשות את שטיח ביתו. אתה יוקד אליו חזרה: מה אתה מסתכל, ילד? אתה חושב שאני רציתי להיות פה? אתה חושב שכיף לי להיכנס אל הבית שלך ברמאללה? נתנו לכם הכול ואתם בחרתם בטרור. תאמין לי שהייתי מעדיף להיות במקום אחר). אי־רצונך להיות שם מהותי להיותך שם. הלוא אם היית רוצה להיות שם היית קלגס מצוי, ואילו באי־רצונך להיות שם אתה משורר תמים שבליט ברירה מחליף את העט בחרב. טעה מי שאמר "יורים ובוכים". כדי לירות, הכרחי קודם לבכות)).

עצרתי ליד נחש הקובר־משקפיים שפיזז אל מול החליל, אך הריקוד שלו היה מדכא. הא לך חיה גאה שהפכה לליצן חצר: אם לא ירקוד הנחש, יפשטו את עורו. אם ירקוד, יאבד מה שמעורר כלפיו יראת כבוד. להקת כלבים משוטטים עברה בסמוך אליי. שרקתי להם להתקרב והם קיפלו לעומתי את הזנב ושחררו יבבה חנוקה. הבטתי בעיניהם השבורות ולא האמנתי. הם היו מכוסים קרציות, פרוותם מקולפת ועורם גזוז. על גבו של אחד מהם היו חבורות קשות, ואחר דידה על שלוש רגליים. סאדהו חסר שיניים שעט לעברי ומשך בזרועי. הוא שאל אם אני רוצה לדעת את העתיד שלי. רציתי לגשת אל הכלבים אך הוא לא הניח לי. הוא אמר שהוא רואה אפלה, מחר או מחרתיים יקרה לי משהו נורא (ובכן, הוא טעה ביום או יומיים).

פילסתי את הדרך במיין בזאר עד הגסט האוס של הארי ראמה, מקדש המטיילים הישראליים. שכרתי חדר יקר יותר, כזה שיש בו מאוורר תקרה, וקיבלתי כוך מצחין בלי חלונות ובגודל של מיטת יחיד (מבחוץ נשמעו קולות עמיתים: "אח'שלי בוא! מתארגנים לארוחת בוקר!" ואח'שלו עונה: "בשאנטי אחי! תזמין לי בננה־לאסי!" כל כך מהר הם היו בתוך הודו, כל כך מהר הם עשו בהודו כבשלהם. "צא אליהם!" התעורר בי הקול, בידיעה שפתיחת הדלת לבדה נדרשת כדי להתחבר. מיד אכיר את האח מקורס מ"כים ואגלה שפגשתי את ההיא בפסטיבל ערד. ארבע שנים בצבא קרעתי את התחת כדי לקבל כרטיס חופשי־חודשי אל מועדון מלח הארץ, ופתאום אני לעצמי? הלוא איני מכיר מצב קיומי אחר מקיומה של החבורה).

שכבתי על המיטה מורעב. העיניים תלויות במאוורר התקרה. לא הפסקתי לחשוב על הכלבים המשוטטים. לאן הגעתי? איזה מין מקום זה? איך ממשיכים מכאן? ("אברית'נג איז אוקיי, סר?" שאל אותי הילד שהביא לחדרי את ארוחת הבוקר שהזמנתי. זו הייתה הפעם הראשונה בחיי שמישהו קרא לי סר. הילד היה דומה לילדים רבים שפגשתי בשטחים. עורו היה שחום וחלק, ומבטו כנוע אך ממזרי. בצבא נהגנו לכנות ילדים כאלה בשם מוג'לי. "סר?" שאל שוב, "אברית'נג איז...?" "יס יס", השבתי, "אברית'נג איז פּרַפְקָט" ("הכול בסדר, ילד?" שאלתי את הילד בן התשע מרמאללה שלא הפסיק לנעוץ בי עיניים מהמזון שעליו הושבנו את בני המשפחה. הוא שתק. "פּיף פּאָלֶק יא זְלָמָה?" תרגלתי עליו את הערבית המופרכת שלי, והוא נעץ בי זוג עיניים שקועות, לא עצובות ולא שמחות. אחד החיילים הפיל בטעות עששית

והיא התנפצה לרסיסים. אמו של הילד זינקה מן המזרן והחלה לצרוח, "לא! לא! לא!" "מה קרה?" התעצבן עליה חייל אחר, "כולה עששית מזוינת, שבי בשקט!" רני, מפקד הפלוגה, נזף בחייל, "קח עכשיו מטאטא ופנה את השברים". הערצתי את רני, אדם מוסרי, ג'נטלמן אמיתי. בגלל אנשים כמוהו כל כך אהבתי את הצבא. הוא גרם לי להרגיש שאני נמצא במקום הנכון. אבל האמא לא נרגעה. היא התחילה לאסוף את השברים אל ידיה ונחתכה. דם נמרח על הרצפה ונמהל בדמעותיה. "כולה עששית", התגונן החייל שהפיל את החפץ על הרצפה. כולה עששית, הבטתי בילד שלא הסיר ממני את העיניים, יש מיליון כאלה, אני אקנה לך עששית, בסדר? ואז ראיתי שלולית זוחלת מתחת לרגליו).

רואה אני בבירור שאין שום סימנים מובהקים או אותות בטוחים למדי, שעל-פיהם יהא אפשר להבדיל בין מצב הערות לבין מצב השינה. ואני מתפלל ומשתומם; והשתוממתי גדולה היא עד כדי כך שכמעט עלולה היא לשדלני שאיני אלא ישן (שם, 31–32).

במשך כמה ימים לא יצאתי מהחדר (המרחבים האדירים של הודו הצטמצמו למיטת יחיד בגסט האוס של הארי ראמה. מצדה האחד של המיטה עד צדה האחר חקרתי תרבויות שונות של קימוטי סדין, מן הבטן ועד הגב סיירתי בנופי גופי, ובין ערות לשינה למדתי לזהות את רחשי תבל, שנפרסה מקצה אחד של המסדרון לקצה השני ("אָר יו שור אברית'נג איז אוקיי, סר?" שאל אותי הילד שבא לפנות מחדרי את המגש, "יס יס", השבתי. "יו לוק פֵייל", אמר. "הכול בסדר", השבתי, והופתעתי שמוגלי יודע לומר 'חיוור' באנגלית. "יו וואנט מי טו קול אָ דוקטור, סר?" "לא לא, תודה").

לפתע הציץ מטיילי ישראלי מעבר לכתפו של הילד. הרגשתי כמו פושע שנלכד ("מה קורה אח'שלי? אתה לא יוצא מהחדר? אתה מוכר לי בטריוף. ממתי אתה כאן?" "רק הגעתי." "וואלה. אז אולי מהצבא? איפה שירת?" "צנחנים". "אז יאללה, איזה גזור אתה, בוא תצטרף אלינו. אמנם אנחנו גולני, אבל אנחנו מוכנים לקבל כוסית לחבורה". "לא תודה, אני...") "אין דבר כזה, אח'שלי, לא באת עד הודו בשביל לשבת בחדר. בוא עלה אתנו לגג", משך אותי, "אושרת הכינה עוגיות", והמלעיל שבו הגה את השם "אושרת" עורר בי געגוע).

נמשיתי אל הגג. חבורת מטיילים ותיקה ישבה במעגל ("בום בולֵנָאט!" צעקה אחת הבחורות הכי יפות שראיתי מימי, שאפה ממקטרת שהם כינו צ'ילום, והגישה לי אותה בחיוך משל הייתי אורח רצוי בעיני ראש השבט. סירבתי בנימוס. רציתי להתבדל מהם, או אולי, להתבלט בעיניה. קיוויתי שאזכיר לה את הרוך שאיבדה עם הבום בולנאט שלה. היא מזגה צ'אי והגישה לי עוגייה. "קח", הורתה לי, "זה מתכון שלי". טעמתי את העוגייה של אושרת, ולא הבנתי למה כולם סביבי שואגים מצחוק).

נהוג לחשוב שסמי הזיה מרוממים את הנפש לגבהים רוחניים. עשוי אתה לדמות את עצמך למשה הנביא, לישו, למוחמד, יכול אתה לצאת לטיול בנהר עם בודהה ולחסות תחת כנפיו של המלאך גבריאל. אפשרי עבורך לראות את עולם האידאות הנשגבות ולהיווכח בסודות הבריאה (למשך יומיים הייתי חפצים דוממים. בהתחלה הייתי המגש שעליו הגישו את

ארוחות הבוקר, טס עשוי פח מקרקש, וממש הרגשתי את כובד המשקל של הכוסות והצלחות. אחר כך הייתי הרגל החסרה של הקבצן הפיסח שהתנפל עליי במיין בזאר, והרגשתי את הגעגוע של הגפיים אל הגוף החסר. הייתי גם סל הקש שבתוכו פיזו נחש הקובר-המשקפיים, וחיכוך הגחון שלו דגדג אותי. הייתי שרשרת חרוזים בין ידיו של סב פלסטיני שערכתי במחסום, ואצבעותיו המגוידות ניחמו אותי. הייתי גיטרת "פֶּנְדֵּר סְטְרִיטֶר" בידיו של אריק קלפטון, והפריטות שלו ניקבו את לבי. ולבסוף הייתי רסיס שנותר מעשית עתיקה שאולי עברה בירושה, והרגשתי את חום הנר שבער בתוכה שנים על גבי שנים. בעולם האידאות שלי ריחפו קנקנים, שרשראות, מיתרים וגפיים, ובמקום רעיונות נשגבים הייתי עץ, ברזל, אש ואבנים).

לאחר מה שהתברר כשתי יממות התעוררתי קפוא בחדר ללא חלונות. ריח קיא חמוץ דבק בבגדי, ושוללית ענקית על המזרן נסוגה מפני מאוורר התקרה. מעולם לא הייתה ההבחנה בין ערות לחלום ברורה יותר. שוב דפק הילד על הדלת ("סר, סר, אָר יו אוקיי"). קמתי מהמיטה ופתחתי לו. הוא הביט בי בעיניים עמוקות, ואמר, "סר, ווי וורי אָבאוט יו". "איין מה לדאוג", אמרתי, "אברית'נג איז פרפקט".

אשער אפוא שיש במציאות לא אלוה אמיתי שהוא המקור העליון של האמת, אלא איזה מלאך רע שהוא גם ערום ורמאי, גם בעל יכולת, ושהוא משתמש בכל התחבולות שבידו כדי להתענותי. אחשוב שהשמים, האוויר, הארץ, הצבעים, התבניות, הצלילים, וכל הדברים החיצוניים שאנו רואים, אינם אלא מראות שווא ומרמה. שמלאך רע זה נעזר בהם כדי לשים מוקשים לפני לבי התם (שם, 38).

למחרת יצאתי אל הרחוב. הייתה שעת בוקר מוקדמת, ואפילו הקבצן הזקן שניגש אליי היה רדום, "פליז סר, בקשיש, פליז". "נו נו, סורי", נפנפתי אותו. מי הוא שמפריע לשקט שלי? שילך לעבוד! זאת הבעיה של הודו: אם אנשים היו לוקחים אחריות על החיים שלהם, המדינה הזאת לא הייתה נראית ככה (הקול הזה שהדהד בי לא היה שלי. את המילים האלה לא אני בחרתי. עמדתי אבוד באמצע הרחוב, וכבר לא האמנתי למחשבותי שלי. הרגשתי שמישהו עוקב אחריי ושותל בי רעיונות עוועים, ואולי אפילו נוטע בי תחושות בטן שקריות (ילד, מה אתה מסתכל עליי כל הזמן? מה עשיתי לך? מה אתה חושב, אתה היחיד שמשתיין במכנסיים? אתה חושב שילדים בישראל לא משתינים במיטה מרוב פחד מהמחבלים המתאבדים שלכם? לפתע זיהה אביו של הילד את שלולית השתן על המזרן. הוא ניגש אל בנו, תפס אותו בכתפיים וטלטל אותו תוך כדי צעקות בערבית. "מה אתה עושה?" זינקתי על האבא והדפתי אותו לאחור, "אתה לא רואה שהילד מפחד!" לרגע אחד היה שקט. כולם קפאו במקומם. "תירגע", משך אותי רני המ"פ, "מה אתה עושה?" "הוא רצה להרכיץ לילד", התגוננתי. "זה לא הבית שלך", אמר לי רני, "תחזור לעמדה שלך". "מה זה משנה אם זה הבית שלי או לא הבית שלי. לא מרביצים לילד. נקודה. אתה ראתה איך הוא הרים עליו יד? חתיכת ברברי". ואז רני הביט בי בכוז ואמר לי משפט שלא אשכח עד היום: "עזוב אותך, אתה לא מבין, אתה ילד").

הקבצן הזקן שניגש אליי חזר למקומו והתכנס בתוך עצמו בפינת הרחוב. כלב משוטט ומורעב קרב אליי, אך הקרציות ניסרו את עורו ולא העזתי ללטפו. הכלב הזדחל אל הקבצן הרדום והחל לפשפש בשק שנח למרגלותיו של הזקן. הקבצן התעורר, הניף את מקל ההליכה שלו וחבט ברגלה של החיה. הכלב שחרר צוויחה מזוועה שהרעידה את הרחוב כולו, ונמלט משם מדרה על שלוש רגליים. הסתערת על הזקן בחימה שפוכה, "מה אתה עושה?" צעקתי עליו בעברית וחטפתי את המקל מידו, "איטס א דוג! אר יו קרייזי?" הזקן הביט בי בשוויון נפש, בעוד שמקומיים החלו להתקהל סביבנו. בתוך רגע מצאתי את עצמי מוקף בהמון והידקתי את אחיזתי במקל. למרבה הפלא, הם לא ניסו לתקוף אותי, ורק עמדו שם כסקרנים הצופים בתאונת דרכים.

לתוך המעגל פרצו שני שוטרים חסונים במדי חאקי, וזכו לתדרוך מלא מהקבצן ומהסובבים אותו. אצבעות מאשימות הופנו לעברי, ובזמן שאחד השוטרים ניסה להרגיע את האווירה, לקח אותי השני אל הצד ("סר", פנה אליי בתקיפות, "ביג טראבל, יו ניד טו קאם ווית' אס טו דה סטיישן". "מה סטיישן", התנערתי ממנו, "יו דונט אַנדרסטנד!" כעת ניגש אליי השוטר השני עם אלה שלופה. "סר!" תפס אותי בזרוע, "פליז קאם ווית' אס, ביג טראבל!".

לבה זרמה בגופי ותסריטי אימה עברו בראשי (אלקטרו, האיש במסכת הברזל, החולדות, קערת הפח שבה תוגש לי מחית ירוקה, האונס הברוטלי). שאלתי את עצמי אם לא כדאי לחטוף את אקדחו את השוטר, לרסס את דרכי החוצה ולהימלט לארץ אחרת (לפתע הרגשתי שמישהו מושך את מכנסיי מאחורי גבי. זה היה מוגלי מהגסט האוס של הארי ראמה. הוא חיכך את אצבעותיו ברמיזה שעליי לשחד את השוטרים, ומיד סרנו הצדה. השוטרים נקבו במחיר, והילד סימן לי באגודל שמוט שעליי להתמקח. לבסוף נפתרה הסוגיה באלפיים רופי — הון עבור השוטרים, ועשרה ימים פחות בטיול-אחרי-צבא עבורי).

אחרי שהשוטרים הסתלקו אחז הילד בידי ("קאם סר, קאם ווית' מי"). הוא פילס לי דרך בתוך ההמון והוליך אותי חזרה אל הגסט האוס. ישבנו קרוב לכניסה. הייתי נסער והרגשתי צורך להסביר את עצמי. אני לא סתם חמום מוח, אמרתי, הלוא יש חוקים אוניברסליים שהעולם צריך להתנהל לפיהם, למשל, לא מכים ילדים וכלבים לא משנה מה. אלא שבמקום להשיב בטיעוני נגד הילד שתק. בהתחלה חשבתי שהוא מתקשה להבין וניסיתי להמחיש לו את הטענה בצורות אחרות, אך הוא רק התכנס והתכדר בתוך עצמו כאילו אני מתקיף אותו, או אפילו, כאילו השימוש שלי באותן אידאות נשגבות, באותם ערכים אוניברסליים שהופכים אותנו למה שאנחנו, הוא לא יותר ממפגן של כוח ואלימות.

ישבנו ושתקנו שעה ארוכה, בקושי החלפנו מבטים, והיה ברור שאנו שוהים במבוכה רבה (הוא לא היה עור המלצר בגסט האוס ואני לא הייתי האורח המטייל, והיה אפשר לצפות שבלא התפקידים נוכל למצוא מכנה משותף מעצם היותנו בני אנוש שווים בפני הבורא. אך כיוון שאיראה כה נשגבת נשמעה לפתע כה ריקה ומנוונת (במה אנו שווים? במעמד? בהון? בחופש?) רק הלכה והתעצמה זרותנו).

מן הגסט־האוס נשמעו קולות נמרצים, והילד זינק על רגליו. נער גדול ממנו בכמה שנים, מנהל העבודה שלו, יצא אליו ומשך באוזנו. הוא הפקיד בידו מטאטא זרדים ובעט אותו לנקות איזו פינה (עליתי לחדר לבר עם האידאות הנשגבות שלי, מטומטם אמיתי ("עזוב אותך, אתה לא מבין, אתה ילד")).

ירדתי אל הקבלה להתקשר אל הוריי ("נו?" שאלו בטלפון, "עושה חיים?" "חבל על הזמן", השבתי, "הורו מדהימה". "והאוכל?" שאלו, "איך איך?" "לא יתואר, בחיי שאני לא חוזר"). חזרתי אל החדר וארזתי את חפציי. ידעתי שהלכל־אחד־יש־את־הטיול־שלו שלי מתחיל. בכיוון היציאה ראיתי את הילד מטאטא את הלובי. "אָי אָם סורי", אמרתי לו, "אני מצטער", המשכתי בעברית. "איטס אוקיי, סר, איטס אוקיי, נו בלגן" ("אני מצטער על הכול", אמרתי לילד לפני שעזבנו את הבית ברמאללה, "אני מצטער על העשיתי" ("עזוב אותך, אתה לא מבין, אתה ילד")).

אבל יש איזה מין רמאי בעל יכולת גדולה וערום מאוד, המשתמש בכל התחבולות שבידו כדי להתענות אותי תמיד. אין אפוא כל ספק שאני נמצא אם הוא מתעה אותי; וגם אם יתעה אותי כאוות נפשו, לעולם לא יוכל לשים אותי לאין, כל זמן שאחשוב שאני דבר מה. ולפיכך, לאחר שירדתי לעומקו של עניין זה ושקלתי יפה כל דבר ודבר, צריך אני לבסוף להחליט ולחשוב לדבר בטוח שמאמר זה: "אני קיים אני נמצא", אמיתי הוא בהכרח, כל אימת שאני מביע אותו או משיג אותו ברוחי (שם, 42–43).

למחרת יצאתי אל תחנת הרכבת לכיוון ואראנסי. מאחוריי בתור נדחקה פרה שעמדה בחוסר מעש ולא היה נראה שהיא שייכת לאיש. מרוב שעמום הטילה את צרכיה ברציף, והעומדים בתור הביטו בה בשוויון נפש. פיצוץ אדיר נשמע ממרחק, פיגוע המונסון הראשון של הקיץ. בתוך פחות מרגע הוצפה התחנה, הגשמים הגיעו עד הברכיים, ואל הרכבת נכנסתי עם שאר הנוסעים ספוג במים.

המושבים היו מעופשים ואדי הצ'אי העלו בגרון כיוח משונה. המונסון טרף את אדי האוויר והנשימה הייתה כבדה. כולם סביבי ירקו מהחלון, ואפילו על רצפת הרכבת, וברגע אחד של שכחה עצמית הקזתי גם אני את אויבי גרוני סמוך לסנדליי. הסיטואציה הייתה כה ביזרית, עד שברגע אחד פרץ ממני צחוק מתדרדר שלא יכולתי לעצור אל מול עיניהם המשתאות של ההודים סביבי (דווקא כשקיומי היה מוטל בספק, ולא ידעתי מי הוא האיש הזה שיורק בתוך רכבת, נגלה אליי העולם במלוא הדרו, או שפלותו, וידעתי כי דיקרט טעה בניסיונו להשליך בכובד ראש את כל הדעות שהאמין בהן, שהרי כבודות ראש וחשיבות עצמית הן מבנה היסוד של כל הדעות השגויות, ומאחיזת השקר אפשר להשתחרר רק בכבי ובצחוק, ביקיצה אל תוך שלוליות שתן וקיא, בשיבה על מיטת יחיד בחדר ללא חלונות, בגעגוע אל ילד זר שמכנה אותך סר, ביריקה על רצפת הרכבת, בהצעת נישואים למטיילת מדנמרק שהכרתי לפני יומיים ברכבת לוואראנסי, בנגינת סיטאר ברישיקש, בטיפוס קלוקל אל האוורסט בייס־קמפ, בכתבת מכתב אל הוריי שמסביר מדוע לעולם לא אהיה עורך דין, ובניסיון הבלתי אפשרי להפוך את הטיול־אחרי־צבא לטיול־שלפני).

דיקרט ביקש נקודה ארכימדית אחת של ודאות, שממנה יוכל לסלק את כל הדעות הכוזבות שעד עתה האמין בהן. הוא מצא שגם אם יטיל ספק בכול, עדיין הוא עצמו, בתור מטיל הספק, חייב להיות קיים (ואני מצאתי חוסר בהודו, לא ברמת הגדוד או האוגדה. זה היה חוסר באפשרות קיומה של נקודה ודאית, אשר ממנה, לפי קווי מחשבה רציונליים, בנויה תמונת העולם שלי, דבר דבור על אופניו. את החוסר הזה לא יכולתי למלא, רק לחטט ולהעמיק בו, ובעיקר לגלות את האופן שעד כה היה נסתר מעיניי. נסעתי אל הודו כדי למצוא את החופש והאור, וגיליתי את לפיתתו של ההכרח ואת אחיזתה של האלימות. וכיוון שהיה זה חוסר בדרגה הגבוהה ביותר, כזה שאם לא ממלאים אותו לא יוצאים הביתה, ידעתי שאין זה אפשרי עבורי לצאת אל אותו הבית שעזבתי (וממילא יש משהו משונה בביטוי "לצאת הביתה". הלוא בית אמור להיות מקום שנכנסים אליו או יוצאים ממנו, ולא כזה שיוצאים אליו)).

